

DÜNÜN VE BUGÜNÜN IŞIĞINDA FRANSA’NIN SURİYE POLİTİKASINI ANLAMAK

Hacı Mehmet BOYRAZ¹

Süheyl Yasir YILDIZ²

Öz: Sahip olduğu stratejik konum itibariyle yüzyıllardır büyük güçlerin mücadele sahası olan Suriye, 2011’den beri yeni bir küresel mücadeleye sahne olmaktadır. ABD ve Rusya gibi büyük güçlerin yanı sıra, Fransa gibi orta ölçekli ülkeler de bu mücadele sahnesinde yer almaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, Fransa’nın Napolyon döneminden beri Suriye topraklarına ilgi duyması ve bu bölgede siyasi nüfuzunu güçlendirmeye çalışması, somut bir tarihi vakıadır. Bunun yanında, Fransa, Birinci Dünya Savaşı sürecinde diğer büyük aktörlerle yaptığı gizli anlaşmalar neticesinde, savaş sonrası dönemde Suriye’yi ve civarını kontrol altına almak istemiştir. Ancak savaş sonrası dönemde uluslararası konjonktürün buna izin vermemesi ve yerel halkın bağımsız taleplerinin baş göstermesi neticesinde, Fransa’nın bu hedefi başarılı olamamıştır. Yakın tarihe gelindiğinde ise, Fransa, Suriye’de iç savaşın başlaması üzerine ülkedeki kriz ortamını kendi adına fırsata çevirmeye çalışarak, yeniden bu bölgeye yönelmiştir. ABD’nin öncülüğünü yaptığı koalisyonla birlikte hareket eden ve DEAŞ (İŞİD) ile mücadele adı altında terör örgütü PYD’ye destek veren Fransa, masadaki siyasi ve sahadaki askeri varlığını güçlendirmeye çalışmıştır. Bu makalenin amacı, uzun yıllardan beri Suriye üzerinde etkili bir güç olmaya çalışan Fransa’nın Suriye politikasını analiz etmektedir. Bunun için, makale boyunca geriye dönük bir süreç takibi yapılarak, bütüncül bir yaklaşım ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Arap Baharı, Fransa, PYD, Sykes-Picot, Suriye.*

Article Category: International Relations

Date of Submission: 15.08.2021

Date of Acceptance: 06.09.2021

¹ Doktora Adayı, Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Email: boyrazhacimehmet@gmail.com.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Email: yasirsuheyl@gmail.com.

UNDERSTANDING FRANCE'S SYRIAN POLICY IN THE LIGHT OF PAST AND TODAY

Abstract: Syria, which has been the battleground of great powers for centuries due to its strategic location, has been the scene of a new global struggle since 2011. In addition to the global powers like the U.S. and Russia, medium-sized countries such as France are also engaged in the Syrian battle. In this context, it is a concrete historical fact that France has been interested in Syrian lands since the Napoleonic era. It has been actually trying to strengthen its political influence in this region. Moreover, France wanted to establish its authority on Syria and the surrounding in the post-war period, by the means of the secret agreements made with the great powers during the First World War. However, because of the local people's demand for independence and the international conjuncture, it could not achieve this goal. When it comes to recent history, after the beginning of the civil war in Syria, France tried to turn the crisis in the country into an opportunity for itself and turned to this region again. France, acting together with the U.S.-led coalition and supporting the terrorist organization PYD on the pretext of fighting against DAESH (ISIS), has tried to strengthen its political presence at the table and its military presence in the field. The purpose of this article is to analyze the Syria policy of France, which has been trying to be an effective power over Syria for many years. For this, a holistic approach has been put forward by following a retrospective process throughout the article.

Keywords: *Arab Spring, France, PYD, Sykes-Picot, Syria.*

Giriş

2011’de iç savaşın başlamasından beri uluslararası güçlerin aktif mücadele sahası haline gelen Suriye, Arap ayaklanmaları tarihinde ayrı bir yere sahiptir. Zira Tunus’ta başlayan halk gösterilerinin domino etkisi ile yayıldığı sürecin son durağı olan bu ülkede, diğer tüm vakalardan farklı olarak, kanlı bir iç savaş devam etmektedir. Bu iç savaş boyunca Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Rusya başta olmak üzere birçok aktör, bölgedeki çıkarlarını sağlamak için harekete geçmiştir. İç savaş öncesi dönemle karşılaştırıldığında, bu ülkedeki gelişmelere dair pro-aktif bir dış politika izleyerek, bölgedeki etki kabiliyetini yeniden kazanma çabası içerisinde olan Fransa da bu ülkeler arasında yer almaktadır.

Fransa’nın Suriye’deki varlığı, bu ülkedeki sömürgeci geçmişinden ötürü sahadaki diğer aktörlerden ayrılarak, kendine has bir karakter ortaya koymaktadır. Osmanlı’nın yıkıldığı süreçte büyük güçlerin mücadelesine sahne olan Ortadoğu’nun Akdeniz’e açılan kapısı konumundaki Suriye’de, 20. yüzyılın başında Fransa’nın manda yönetimi tesis edilmiştir. Bölgede kuracağı olası hâkimiyeti Akdeniz’de etkin bir güç olma aracı olarak gören Fransa, İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar Suriye’deki varlığını sürdürmüştür. Bu büyük savaşta ciddi kayıplar veren Fransa’nın Suriye’deki fiili varlığı ise savaştan sonra zayıflamıştır.

Savaştan sonra tüm Avrupa ülkelerinin yaptığı gibi eski gücüne kavuşma adına adımlar atan Fransa, Soğuk Savaş döneminde benimsediği Gaullist çizgi çerçevesinde aktif bir dış politika izlemiştir. Bu aktif dış politikanın hedef sahalarından birisi de Suriye olmuştur. Suriye’de 1970’li yıllardan milenyum başına kadar iktidarı demir yumrukla elinde tutacak olan Hafız Esad ile ilişkileri geliştirmek, Fransa’nın temel amaçlarından biri olmuştur. ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) varlığında kısıtlı bir düzeyde gelişen ilişkiler, milenyum başında Beşar Esad’ın başa geçmesiyle ise yeni bir boyuta evrilmiştir. Başa geldiğinde uzlaşmacı tutumuyla dikkatleri çeken oğul Esad, Fransa-Suriye ilişkilerinin gelişeceği yeni bir sürecin habercisi olarak kabul edilmiştir. Ancak Suriye’de 2011’de patlak veren iç savaş, bu beklentileri boşa çıkarmıştır.

Suriye’de iç savaşın patlak vermesinden sonra Fransa’nın izlediği politika, soruna müdahil bütün ülkelerin tercih ettiği gibi gerek bölgesel örgütler aracılığıyla, gerekse de doğrudan asker göndererek sahadaki çıkarlarını savunmak yönünde olmuştur. Bu noktada, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin beş daimi üyesinden biri olan Fransa’nın Suriye krizindeki yeri göz önüne alınarak, iç savaş boyunca geliştirdiği politikayı derinlemesine incelemek gerekmektedir. Bu kapsamda, bu çalışmanın amacı, Fransa’nın Suriye politikasının temel parametrelerini ortaya koymaktır.

Bu çalışmanın konusuna dair çeşitli Fransızca, İngilizce ve Türkçe eserler bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar, Fransa-Suriye ilişkilerinin tarihine değinmemekte ve Fransa'nın sahadaki pro-aktif politikasının arz ettiği tarihsel sürekliliği göz ardı etmektedir. Bu vesileyle, makale, konuya dair literatüre somut bir katkı sunmaktadır.

Çalışma, üç temel bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Fransa'nın Suriye'ye yönelik ilgisinin tarihte nasıl bir seyir izlediği üç kısım halinde incelenmektedir. Bunlardan birincisinde, Fransa'nın Suriye üzerinde sömürge hâkimiyeti kurduğu Birinci Dünya Savaşı döneminde ikili ilişkilerin nasıl oluştuğu açıklanmaktadır. İkinci kısımda, Soğuk Savaş dönemi boyunca Fransa'nın bölgede varlık gösterme çabaları irdelenmektedir. Son kısımda ise, milenyum başında iktidara gelen Beşar Esad döneminde iki ülke ilişkilerinin gelişme yolunda geçtiği süreçler aktarılmaktadır. Böylece, Suriye iç savaşının başladığı 2011'e kadar Fransa-Suriye ilişkilerinin tarihi incelenmekte ve devamında gelecek olan çatışmacı süreçlerin daha iyi anlaşılması için okuyucuya tarihsel bir zemin sunulmaktadır. İkinci bölümde ise, Fransa'nın Suriye politikası, Arap Baharı olarak bilinen süreç çerçevesinde incelenmektedir. Tarihsel akış içerisinde Fransız politikasının nasıl bir değişim geçirdiği süreç takibi yöntemiyle izlenmekte ve Fransa'nın Esad rejimi ve DEAŞ'a yönelik yaklaşımı aktarılmaktadır. Özellikle DEAŞ'ın Suriye'de alan kazanmaya başlamasına paralel olarak sahadaki etkisini arttıran Fransa'nın Suriye'de kendi askeri ile varlık gösterdiği belirtilmekte ve bu askeri varlığın muhteviyatı, hem resmi, hem de gayriresmi kaynaklardan sağlanan bilgilerle detaylı bir şekilde analiz edilmektedir. Son olarak, "Sonuç" bölümünde makale boyunca elde edilen bulgular bir araya getirilerek değerlendirilmektedir.

1. Fransa'nın Suriye Politikasına Tarihsel Bir Bakış

1.1. Dünya Savaşları Sürecinde Fransa'nın Suriye Politikası

Fransa'nın Suriye'ye yönelik ilgisi, Napolyon dönemine kadar götürülebilir. Ancak makalenin konusu itibariyle bu kadar eski bir dönemi incelemenin faydalı olmayacağı düşünüldüğü için, bu kadar geçmişe gidilmeyecektir. Bunun yerine, Fransa'nın güncel Suriye politikasına şekil veren asıl dönem konumundaki 20. yüzyıla odaklanılmaktadır. Bu bağlamda, Fransa'nın Levant bölgesinde hâkimiyet kurma çabasının esasen reel politik bir gaye üzerinden hareketle, İngiltere'nin Hindistan'a ulaşmasını engelleme hedefinin bir ürünü olduğunu söylemek gerekir.

Levant bölgesi için ağırlıklı olarak Lübnan üzerinden varlık göstermeye çalışan Fransa, 1916'daki Sykes-Picot Antlaşması ile hâkimiyet sahasını genişletmeyi hedeflemiştir. Bu

antlaşma kapsamında, Anadolu'da Sivas-Diyarbakır-İskenderun üçgeni içerisinde kalan bölge ve Suriye'nin Akdeniz kıyı şeridinde bulunan bölgelerinin yönetimi Fransa'ya verilmiştir. Suriye'nin iç bölgeleri de Fransız nüfuz bölgesi olarak kabul edilmiştir. Bu şartlar altında, Suriye ve civarı, 25 Temmuz 1920'de Fransa'ya teslim edilmiş ve böylece Suriye'de Fransız mandası kurulmuştur.³

Suriye'deki Fransız mandasının ilk dönemlerinde, ülkede Vatani Partisi çevresinde toplanan bağımsızlık yanlısı halk ciddi bir tehdit olarak görülmüştür. Bu grup, 1946'da Suriye Fransa'dan bağımsızlığını kazanana kadar ülkedeki milliyetçi kesimin sözcülüğünü üstlenmiş⁴ ve iki savaş arası dönemde manda yönetimine karşı direnmiştir. Taraflar arasında gerginliğin hâkim olduğu bu süreçte Suriye'deki milliyetçi kesimlere karşı koymaya çalışan Fransa, Nazi Almanya'sı ve Faşist İtalya gibi dış tehditlerin ortaya çıkmasıyla, milliyetçilerin adı geçen iki ülkeyle ilişki kurmalarının önüne geçmek için daha ılımlı bir politikaya yönelmiştir.⁵ Akabinde, İkinci Dünya Savaşı'nın bitişiyle, Suriye, Fransa'dan bağımsızlığını elde etmiştir.

1.2. Soğuk Savaş Yıllarında İlişkiler

Savaşın ardından, Fransa'nın Suriye politikası, bu ülkede sömürge döneminde sahip olunan kazanımların mümkün olduğunca koruması üzerine tesis edilmiştir. Korunmaya çalışılan başlıca kazanım ise, Suriye'nin silah pazarında sahip olunan pay olmuştur. Ancak Suriye pazarındaki üstünlük önce İngiltere ve daha sonra da SSCB lehine olmuştur. Silah ticaretinde başka pazarlara yönelen Fransa, Suriye'nin o dönemki düşmanlarından İsrail ile yakınlaşmıştır. Bu yakınlaşma ile beraber, Fransa-Suriye ilişkileri de gergin ve kötü bir döneme girmiştir.⁶

Fransa'nın Suriye'deki varlığını olumsuz etkileyen bir başka olay ise Süveyş Krizi olmuştur. Kriz sonucunda, SSCB, Suriye'de Fransa'nın yeni rakibi olarak ortaya çıkmıştır. Suriye'nin SSCB ile ilişkilerini ilerlettiği bu kriz döneminde, Fransa'nın İsrail ile yakınlaşması sürmüştür. İsrail ile devam eden yakınlaşma sonucunda, Fransa, tüm Arap ülkelerinde olduğu

³ Ömer Osman Umar (2002), "Suriye'de Fransız Emperyalizmi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, No: 1, ss. 297-310.

⁴ Yusuf Kodaz (2016), "Bağımsız Suriye için Atılan İlk Adım: Fransa-Suriye Antlaşması ve Türk Kamuoyu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 35, No: 59, ss. 213-237.

⁵ Ayşe Erkmən (2019), "Fransız Manda Yönetimi Altında Suriye'de Yaşananlara Bir Bakış", *Middle East International Conference on Contemporary Scientific Studies-II*, ss. 251-258.

⁶ Çınar Özen & Nuri Yeşilyurt (2018), "Fransız Dördüncü Cumhuriyeti'nde Siyasal Yapı ve Dış Politika: Süveyş Krizi'ne Giden Yolda Fransa'nın İsrail Politikası", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Şubat 2018, Cilt17, No:1, ss. 99-126.

gibi Suriye’de de tepki ile karşılanmıştır.⁷ Bu süreç özelinde, Fransa’nın Suriye ile ilişkilerinin en zayıf dönemlerinden birini geçirdiğini söylemek mümkündür.

Fransa’da Charles de Gaulle’ün 1958’de Cumhurbaşkanı olmasıyla, ülkenin genel olarak dış politikası ve özel olarak Ortadoğu politikası yeni bir döneme girmiştir. De Gaulle’ün ABD’nin Vietnam’da izlediği politikaları eleştirmesi, NATO’nun askeri kanadından çekilmesi ve SSCB ve Çin ile ilişkilerini normalleştirmeye çalışması, üçüncü dünya ülkelerinin ve Suriye’nin takdirini kazanmıştır.⁸ Fransa’nın 1967’deki Arap-İsrail Savaşı boyunca İsrail karşıtı bir tutum izlemesi ve bu ülkeye yönelik silah ambargosu uygulaması, Arap devletleri ve özellikle Suriye ile ilişkilerini düzeltme anlamında olumlu bir etki ortaya koymuştur.⁹

Suriye’de 1970’de Hafız Esad’ın başa geçmesiyle ilişkilerde yakalanan olumlu ivme, 1975’de Lübnan’da başlayan iç savaşın ilk yıllarında da devam etmiştir. İç savaşta Suriye için önemli olan, dini hassasiyetlerden ileri gelen ümmetçi bir politikayla Müslümanların Lübnan’da üstünlük kazanmasına destek olmaktan ziyade, ülkede düzenin bir an önce tesis edilmesi olmuştur.¹⁰ Lübnan’da Marunilerle görüşmeler yapan Suriye, 1976’da Lübnan’ı işgal etmiş ve Müslüman grupların ülkedeki üstünlüğüne son vermiştir. Suriye’nin müdahalesi, Fransa’nın Lübnan’daki destekçileri olan Hıristiyan grupların saf dışı bırakılmasına engel olduğu için, Fransa tarafından son derece olumlu karşılanmıştır.

Diğer taraftan, iki ülke arasında gelecek yıllarda ortaya çıkacak anlaşmazlıkların temelleri de bu dönemde atılmıştır. Nitekim Hafız Esad iktidarı ele geçirdiğinde takip ettiği politikalar, milliyetçi duyguların körüklenmesi temelindeki propagandalara dayanan “*Büyük Suriye*” fikrini gerçekleştirme çabalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Sonuçta, Suriye’nin Lübnan müdahalesi ilk aşamada Fransa’nın çıkarları ile uyuşsa da, Suriye’nin yayılmacı bir politika izlediğini anlamaya başladıkça, Fransa’nın Suriye’ye bakışı olumsuz yönde değişmiştir.¹¹

⁷ Bürkan Serbest (2017), “Süveyş Kanalı’nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Ocak 2017, ss. 689-711.

⁸ Elie Barnavi & Saul Friedlander (1985), *La Politique Arabe du Générale de Gaulle*, Geneva: Graduate Institute, ss. 63-74.

⁹ Neziha Musaoğlu (2008), “Fransa’nın Ortadoğu Politikaları”, içinde (editörler: Kemal İnat & Muhittin Ataman) *Ortadoğu Yılığ*, Sakarya: Nobel Yayınevi, ss. 483-498.

¹⁰ Ahmet Bağlıoğlu (2008), “Lübnan’ın Tarihsel Dokusu ve Yönetim Anlayışındaki Mezhebî Etkiler”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 13, No: 1, ss. 13-36.

¹¹ Jean Duforc & Olivier Kempf (2016), “The Evolution of French Policy in Syria”, *Dirasat*, King Faisal Center For Research and Islamic Studies, Mart 2016, Erişim Tarihi: 01.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.lettrevigie.com/wp-content/uploads/2016/04/The-Evolution-of-Frances-Policy-in-Syria.pdf>.

Soğuk Savaş'ın son yirmi yılı değerlendirildiğinde, Hafız Esad ile ilişkilerin Fransa'da hâkim konumda olan Gaullist dış politika çizgisi çerçevesinde geliştirilmeye çalışıldığı, ancak bölgede Fransa'ya rakip olarak ortaya çıkan ABD ve SSCB gibi devletlerin etkilerinin tam anlamıyla sıfırlanmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan, Fransa-Suriye ilişkileri bu dönemde daha çok Lübnan üzerinden şekillenmiştir. Hafız Esad'ın Lübnan'a yönelik yayılcı politikalar izlemesi ve Suriye milliyetçiliğini yeniden inşa etmeye çalışması, ikili ilişkilerin kötüleşmesine neden olan konular olmuştur.

1.3. Beşar Esad Döneminde İlişkiler

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle 1995'te Fransa'da Jacques Chirac Cumhurbaşkanı olmuş ve Fransa'daki Gaullist kanadın temsilcisi olarak Suriye ile ilişkilerin olumlu seyrinin sürmesi için çabalamıştır. Chirac, Suriye'yi Ortadoğu politikasının ana ayaklarından biri olarak belirlemiştir. Buna paralel olarak, 2000'de Hafız Esad'ın yerine Beşar Esad'ın geçmesi ile Chirac'ın Suriye-Fransa ilişkilerini bir üst seviyeye taşıma beklentileri artmıştır. Beşar Esad'ın özellikle Lübnan meselesinde ortaya koyduğu uzlaşmacı tavır da bu yönde gelişme kaydedilebileceğine dair umut vermiştir.

İş birliğine dönük tavırlarıyla öne çıkan Beşar Esad, Lübnan ile ekonomik ilişkileri toparlama gayreti içinde olmuştur.¹² Bu ilişkilerin toparlanması adına, Esad, başa geldiği süreçte Suriye'de hâkim vaziyette olan devletçi ekonomi politikalarını değiştirmeye girişmiştir. Bu minvalde, ilk aşamada, Ortadoğu'daki para akışında merkezi bir konum işgal eden Lübnan ile Suriye arasındaki ticaretin kaçakçılık üzerinden gerçekleştirilmesinin önüne geçilmeye çalışmıştır.¹³ Bundan sonra, devletin ekonomideki hâkimiyetini kısmen gevşetmiş ve dış ticaret üzerinde devletçi ekonomi politikalarından kaynaklanan kısıtlamaları kaldırmıştır.¹⁴ Hafız Esad'ın katı siyasi yönetim anlayışından uzaklaşma gayreti içerisinde olan Beşar Esad, komşularıyla ekonomik ilişkilerini geliştirmiş ve böylece ülkesinin dünyaya açılmasını hedefleyen bir görüntü vermiştir.

¹² Quentin Gabiron (2017), "La Relation Bilatérale Franco-Syrienne depuis 2000: Ruptures et Continuité à travers le Prisme de la Présidentialisation de la Politique Étrangère Française", Master « Sécurité et défense », UNIVERSITÉ PANTHÉON-ASSAS – PARIS II, Danışman: Nicolas HAUPAIS, Erişim Tarihi: 15.01.2022, Erişim Adresi: <https://docassas.u-paris2.fr/nuxeo/site/esupversions/c01c878b-2226-40b1-b5f0-15aa82d367ac?inline>.

¹³ Fabrice Balanche (2005), "Syrie et Liban: Intégration Régionale ou Dilution", *Mappemonde*, No: 79 (3-2005), Erişim Tarihi: 28.01.2022, Erişim Adresi: <http://mappemonde-archivage.mgm.fr/num7/articles/art05306.html>.

¹⁴ Carine Fernaini (2010), "Bilan des relations économiques libano-syriennes", *Le Commerce du Levant*, 01.02.2010, Erişim Tarihi: 01.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.lecommercedulevant.com/article/17009-bilan-des-relations-conomiques-libano-syriennes>.

Öte yandan, Esad hakkındaki her türlü umuda rağmen, bu dönemde Lübnan'daki Suriye askeri varlığının devam etmesi Fransa için sorun teşkil etmiş ve Paris yönetimi buna son verme gayreti içinde olmuştur. Suriye'yi Lübnan'dan çıkarmak isteyen Fransa, devam eden süreçte hedeflerini gerçekleştirmek için bir fırsat bulmuştur. 2004'te Refik Hariri'nin suikasta uğraması, iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Bu cinayetin arkasında Suriye istihbaratının olduğunu iddia eden Fransa, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden 1559 sayılı kararın çıkmasını temin etmiştir. Bu karar sonucunda, Suriye, işgal ettiği topraklardan çıkmak zorunda kalmıştır.¹⁵ Jacques Chirac döneminde ilişkilerde umut hâkim olsa da, Hariri suikastı, tüm gelişmelere gölge düşürmüştür.

Suriye-Fransa ilişkileri 2008'de yeni bir dönüm noktasına gelmiştir. Nicolas Sarkozy, 2007'deki Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde, Chirac'ın Suriye'ye yönelik düşmanca politikalarını değiştireceğini belirtmiş ve bu sözünü tutmuştur. Bu kapsamda, 2008'in Temmuz ayında "Akdeniz için Birlik"¹⁶ isimli organizasyonun düzenlenmesinde başı çeken Fransa, Suriye ile ilişkilerini düzeltme gayreti içinde olmuştur. 13 Temmuz 2008'de birlik kurulmuş ve birlik içinde önemli bir konum atfedilen Suriye'nin lideri Beşar Esad, 14 Temmuz'da Paris'te yapılacak askeri geçit törenine davet edilmiştir.¹⁷ Bu süre zarfında Fransa'nın Suriye'ye yönelik yapıcı adımlarının ikili ilişkilerin normalleşmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken, Lübnan meselesi, Fransa-Suriye ilişkilerinin gidişatı üzerindeki etkisini sürdürmüştür. Öyle ki, Fransa, Suriye ile ilişkilerini düzeltirken, bu düzelmenin Lübnan'a da fayda sağlayacak şekilde gerçekleşmesine dikkat etmiş ve Lübnan'ın çıkarlarını tehlikeye atacak bir düzelmeye rıza göstermemiştir.¹⁸ Sonuç olarak, Nicolas Sarkozy döneminde, Refik Hariri cinayetinin arkasında Suriye istihbaratının olduğuna dair iddialar, Fransa-Suriye ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur. Bundan sonra, Akdeniz için

¹⁵ Alptekin Dursunoğlu (2006), "Lübnan Savaşı, Stratejik Hedefleri ve Sonuçları", *Yakın Doğu Haber*, 15.08.2006, Erişim Tarihi: 02.01.2022, Erişim Adresi: http://www.ydh.com.tr/YD109_lubnan-savasi-stratejik-hedefleri-ve-sonuclari.html.

¹⁶ Akdeniz için Birlik, Akdeniz bölgesinde iş birliğinin, kültürel diyalogun ve demokrasiye saygının yaygınlaştırılmasını hedefleyen bölgesel bir örgüttür. 1995'te başlayan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın devamı niteliğindedir. Fransa ile Suriye ilişkilerinin Lübnan kaynaklı sorunlar nedeniyle kötüleştiği bir dönemin hemen ardından, 2008'de, dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin öncülüğünde kurulmuştur. Fransa-Suriye ilişkilerinin geliştirilmesi noktasında önemli olacağı düşünülen örgütte, Suriye'ye özel bir konum atfedilerek, bu ülkenin dostluğu elde edilmeye çalışılmıştır.

¹⁷ Jean-Pierre Perrin (2008), "Le dictateur syrien Bachar el-Assad invité officiel au défilé du 14 Juillet", *Libération*, 11.06.2008, Erişim Tarihi: 03.01.2022, Erişim Adresi: https://www.liberation.fr/planete/2008/06/11/le-dictateur-syrien-bachar-el-assad-invite-officiel-au-defile-du-14-juillet_21147/.

¹⁸ Judith Cadeth (2009), "La Politique Syrienne de la France, de Jacques Chirac à Nicolas Sarkozy", *Politique Etrangère*, Printemps 2009, ss. 177-188.

Birlik girişimi sayesinde ivme kazanan ilişkiler, yalnızca üç sene kadar normal seyrinde devam etmiş ve 2011’de Arap Baharı’nın Suriye’ye sıçramasıyla beraber tamamen farklı bir boyuta geçmiştir.

2. Arap Baharı ve Fransa’nın Pro-aktif Suriye Politikası

2011’de başlayan Suriye iç savaşının detaylarına inmeden önce, Fransa’nın dış politika tercihlerine hâkim olan “*Gaullist-Mitterandist*” ve “*Pragmatik-Atlantikçi*” şeklinde adlandırılan iki ana yaklaşımı incelemekte yarar vardır. Buna göre, “*Gaullist-Mitterandist*” yaklaşım Fransa’nın bağımsızlığını ve egemenliğini vurgularken, “*Pragmatik-Atlantikçi*” yaklaşım ise Fransa’nın ABD ile ilişkilere önem vermesi gerektiğini savunmaktadır.¹⁹ Çalışmanın konusu itibariyle, Arap Baharı sürecinde Fransa’da hâkim olan paradigma “*Pragmatik-Atlantikçi*” yaklaşımdır. Bu yaklaşımın Fransa’nın Suriye dış politikasına etkisini iki alt dönemde incelemek mümkündür. Alt dönemlerden ilki DEAŞ’a karşı hava ve kara operasyonlarıyla mücadele dönemidir ve 2014-2018 arasını kapsamaktadır. İkinci dönem ise 2018’den günümüze kadar olan dönemdir.

Paris’in Suriye politikası, Fransa’nın Ortadoğu’daki bağımsız ajandasının ve etkin rolünün iki yüz yıllık bir yansıması olarak yorumlanabilir.²⁰ Fransa, bugüne kadar Ortadoğu’da özel siyasi bağlantılarından, güçlü iktisadi ilişkilerinden ve bölgedeki askeri varlığından faydalanarak, hem bu bölgenin doğal kaynaklarını elde etme imkânı bulmakta²¹, hem de bölgesel aktörler arasında arabulucu bir role sahip olma iddiasında bulunmaktadır.²² 2011’de başlayan Suriye krizinin derinleşmeye başladığı süreçte de, Fransa, bu iddialarını sürdürmüştür.

Fransa’nın Suriye krizinde izlediği politika, Arap ayaklanmaları çerçevesinde anlam kazanabilmektedir. Aralık 2010’da Muhammed Bouazizi’nin kendini ateşe vermesinin ardından başlayan Tunus ve Mısır protestolarının ilk günlerinde, Fransız Devleti, anti-demokratik bir tutum sergilemiş ve halk tarafından istenmeyen Zeynel Abidin Bin Ali ve

¹⁹ Justin Vaïsse (2017), “Le passé d’un oxymore: le débat français de politique étrangère”, *Esprit*, ss. 76-91.

²⁰ Manuel Lafont Rapnouil (2018), “Alone in the desert? How France can lead Europe in the Middle East”, European Council on European Relations, 10.04.2018, Erişim Tarihi: 04.01.2022, Erişim Adresi: https://ecfr.eu/publication/alone_in_the_desert_how_france_can_lead_europe_in_the_middle_east/.

²¹ Nafeez Ahmed (2018), “Syria Intervention Plan Fueled by Oil Interests, Not Chemical Weapon Concern”, *The Guardian*, 30.08.2018, Erişim Tarihi: 28.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/environment/earth-insight/2013/aug/30/syria-chemical-attack-war-intervention-oil-gas-energy-pipelines>.

²² Ariane Bonzon (2017), “Comment un philosophe, deux médecins et un aventurier aident discrètement les Kurdes”, *Slate.fr*, 06.10.2017, Erişim Tarihi: 28.01.2022, Erişim Adresi: <http://www.slate.fr/story/152135/mousquetaire-independance-kurde>.

Hüsnü Mübarek iktidarlarının yanında yer almıştır.²³ Ancak Fransa, bu hükümetlerin iktidardan düşürüleceğinin ilk belirtilerini almaya başladığında, diktatörler tarafından uygulanan zulümler konusunda sert kınamalarda bulunmuştur.

Fransız dış politikasında gerçekleşen değişime paralel olarak, Fransa, ABD ve Birleşik Krallık'ın başı çektiği NATO kuvvetleri, 19 Mart ve 31 Ekim 2011 tarihleri arasında Libya rejimiyle savaşıp Kaddafi'yi düşürmüşlerdir. Bu süreçte Suriye'de benzer bir operasyonun gerçekleştirilip gerçekleştirilmeyeceği tartışması gündeme gelmişse de, Suriye'de operasyon yapılmasının hem ekonomik, hem de askeri açıdan zor olacağı değerlendirilmiştir.²⁴ Ayrıca, Batılı ülkeler, Esad'ın yerli protestoculara karşı direnemeyeceğini öngörmüştür.²⁵

2011 ile 2014 arasında Fransa ve diğer Batı ülkeleri, Esad rejimine hem diplomatik yollardan (Cenevre müzakereleri ve BM cezai kararları), hem de Özgür Suriye Ordusu'na (ÖSO) silah ve asker göndermek suretiyle karşı koymaya çalışmışlardır.²⁶ Bu dönemde Paris için en önemli hedef, havada veya karada somut bir harekete girişmeden Suriye muhalefetine güçlendirmek olmuştur. Bu kapsamda, Aralık 2012 ile Mart 2013 arasında, İngiltere ve Fransa, Suriye'ye yönelik silah ambargosunu kaldırmak istemiştir.²⁷ Akabinde, Eylül 2013'te Suriye halkına yönelik kimyasal silah saldırılarından sonra, ABD, Birleşik Krallık ve Fransa, askeri düzeyde karşılık verme arzusu içinde olmuşlardır. Ancak Barack Obama yönetimi son dakika gelişmesiyle operasyondan vazgeçince, Fransa tek başına kalmış ve Suriye'ye müdahale etmek için kapasitesinin ve meşruiyetinin yetersiz olduğunu vurgulamıştır.²⁸ Bu şartlar altında, "ortak tehdit" DEAŞ'a karşı uluslararası "Inherent Resolve Harekâtı" kapsamında Fransa, 19 Eylül 2014'ten itibaren Peşmerge'ye, terör örgütü PKK'ya ve onun

²³ Denis Bauchard (2013), "La France et le Printemps Arabe", *AFRI*, 259-270, 13.01.2013, Erişim Tarihi: 28.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.afri-ct.org/article/la-france-et-le-printemps-arabe/>.

²⁴ Fransız Dış Politikası Uzmanı Yves Boyer, Suriye ile ilgili bir değerlendirmesinde şu çarpıcı ifadeleri kullanmıştır: "Suriye, 22 milyon nüfusu, 4.800 tank ve 500 savaş uçağına sahip bir ülkedir! Ülkemizde hem askeri harcamaları azaltmak, hem de müdahale sayısını arttırmak istemeyiz. Mesela, Libya'da Amerikan müdahalesinin bir günü yaklaşık olarak 40 milyon dolar (27 milyon avro) tutar, tek bir Fransız füzesi ise 800 bin avrodur. Bu, Suriye'de olup bitenlere kayıtsız kalmamız gerektiği anlamına gelmez. Ancak baskı daha geleneksel silahlar tarafından uygulanmaktadır: ekonomik ambargo, uluslararası adalet ve diplomatik baskı tarafından kovuşturma tehdidi gibi." Bakınız; Yves Boyer (2011), "Pourquoi il n'y a pas d'intervention en Syrie", *La Croix*, 01.05.2011, Erişim Tarihi: 28.01.2022, Erişim Adresi: https://www.la-croix.com/Actualite/Monde/Pourquoi-n-y-a-t-il-pas-d-intervention-en-Syrie-EP_-2011-05-01-607612.

²⁵ Daniel Vernet (2016), "En Syrie, les Occidentaux ont commis toutes les erreurs possibles", *Slate.fr*, 15.03.2016, Erişim Tarihi: 05.01.2022, Erişim Adresi: <http://www.slate.fr/story/115397/en-syrie-les-occidentaux-ont-commis-toutes-les-erreurs>.

²⁶ A.g.e.

²⁷ Musab Mertek (2013), "AB'nin Suriye Çıkamaz", SETA, Erişim Tarihi: 06.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.setav.org/abnin-suriye-cikmazi/>.

²⁸ Corentin Brustlein (2018), "Syrie: les multiples options militaires françaises", *Libération*, 09.04.2018, Erişim Tarihi: 28.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.ifri.org/fr/espace-media/lifri-medias/syrie-multiples-options-militaires-francaises>.

Suriye'deki uzantısı Demokratik Birlik Partisi'ne (PYD) destek için kuvvet ve silah gönderme, hem de DEAŞ hedeflerini havadan bombalama kararı vermiştir.²⁹ Bununla birlikte, Fransa'nın, Suriye Demokratik Güçleri (SDG) ismini kullanan terör örgütü PYD'yi desteklemesiyle Suriye'de de operasyonlar yürüttüğü Haziran 2016'da resmen açıklanmıştır.³⁰ Paris yönetimi, Rusya'nın Suriye'ye ordu göndermesine kadar (30 Eylül 2015) Esad'ın yakın zamanda iktidardan düşeceğini öngörmüştür. Ancak Fransa'nın pozisyonu, Rusya'nın Esad rejimine desteği ve DEAŞ'ın Avrupa'daki terör saldırıları ile değişmiştir. Esad rejimine karşı olmaya devam etmesine rağmen, Fransa için öncelik Esad değil, DEAŞ olmuştur. Aynı zamanda, Fransa, PYD kontrolündeki el-Arab şehrinde, DEAŞ ile savaşma iradesini göstermiştir.³¹ Ayrıca, PYD, ÖSO'nun aksine, DEAŞ ile yürüttüğü savaşta Batılı ülkelere Esad rejimine karşı olacakları hiçbir pozisyonu ön şart koşmamıştır. Bu nedenle, Fransa, ABD'nin dizayn ettiği koalisyonun arkasında PYD'ye ciddi bir biçimde destek vermeye başlamış ve DEAŞ karşıtı Koalisyon, 10 Temmuz 2017'de Rakka'yı ve 17 Ekim 2017'de Musul şehrini yoğun mücadeleler sonrasında terör örgütünden geri almıştır. Her ne kadar DEAŞ'ın bir tehdit olarak büyümesi Fransa'nın Suriye politikasında bir dönüm noktası olsa da, Fransa, tıpkı ABD gibi, bu iki hedefin peşinde olmaya devam etmiştir. Bu çerçevede, 13 ile 14 Nisan 2018 tarihlerinde, ABD, Birleşik Krallık ve Fransa'nın Esad rejiminin silah merkezlerine yönelik koordineli saldırıları bu duruma bariz örnek teşkil etmektedir.

2.1. Fransa'nın Suriye'deki Hedefleri

Fransa, halihazırda rejim değişikliği ve kimyasal gaz tartışmalarından ötürü söylem düzeyinde de olsa Suriye'de Esad rejimine karşıdır. Ancak 2014'ten beri Fransa'nın Suriye'deki asıl önceliği, ABD ile birlikte DEAŞ'a karşı savaştır. Bu savaşta Fransa'nın sahadaki asıl aracı ise ABD gibi Batılı aktörlerle birlikte hareket eden terör örgütü PKK'nın Suriye uzantısı PYD/YPG'dir. Esasen Fransız Devleti PKK'yı terör örgütü olarak kabul etmekte, ancak bu örgütün uzantısı PYD/YPG'yi terör örgütü olarak kabul etmemektedir. Bu durum, Fransa'nın terör örgütü olarak kabul etmediği PYD/YPG ile Suriye'de iş birliği yapmasını bir nevi meşrulaştırma çabası olarak görülebilir.

²⁹ Florent Saint Victor (2017), "Irak (et Syrie) - L'action des militaires français auprès des unités irakiennes ou kurdes (et syrienne): forces spéciales et équipements", Mars Attaque, 20.01.2017, Erişim Tarihi: 07.01.2022, Erişim Adresi: <http://mars-attaque.blogspot.com/2017/01/irak-syrie-forces-speciales-cos-france-operations.html>.

³⁰ France 24 (2018), "L'agence turque Anadolu publie une carte des positions militaires françaises en Syrie", 30.03.2018, Erişim Tarihi: 07.01.2022, Erişim Adresi: <http://www.france24.com/fr/20180330-france-syrie-turquie-agence-anadolu-publie-carte-positions-armee-francaise>.

³¹ Alexis Feertchak (2017), "Patrice Franceschi : «À Raqqa se joue aussi l'avenir du Kurdistan syrien»", *Le Figaro*, 08.06.2017, <http://premium.lefigaro.fr/international/2017/06/08/01003-20170608ARTFIG00270-patrice-franceschi-raqqa-se-joue-aussi-l-avenir-du-kurdistan-syrien.php>.

Fransa'nın Suriye'de terör örgütü PYD'yi desteklemesinin ardında bazı sebepler bulunmaktadır. İlk olarak, PYD, Batılı ülkelerin Esad rejiminden talepte bulunmasına gerek kalmaksızın, NATO koalisyonu altında bir diğer terör örgütü DEAŞ ile sahada karşı karşıya gelmiştir. Dolayısıyla, Fransa, ABD ile birlikte hareket ederek Rusya ile kriz yaşamadan, terör örgütü PYD kartını kullanmış ve DEAŞ'a yönelik askeri operasyonlar düzenlemiştir. Bu süreçte PYD'nin DEAŞ'ın aksine sözde “*Batı'nın özgür, eşit ve laik değerlerini savunan*” meşru bir aktör gibi lanse edilmesi, gerek Fransız, gerekse Batı kamuoyundaki meşruluğunu güçlendirmiştir. İkinci olarak, Paris, PYD'yi etkili, verimli ve tecrübeli bir ordu olarak kabul etmiştir. Buna karşın, ÖSO ve Türkiye'nin DEAŞ'a karşı ABD ile iş birliğini tam olarak kabul etmediği bahanesiyle³², PYD'nin DEAŞ'a karşı bir alternatif olduğunu savunmuştur. Üçüncü olarak, Fransa, PYD'yi Türkiye ve İran gibi bölgesel güçlerin dengelenmesinde bir araç olarak görmüştür. Tüm bu faktörler, Fransa'nın PYD'ye destek vermesinde rol oynamıştır.

Öte yandan, Suriye'de 2011'de başlayan iç savaşla birlikte, ülke, kısa zaman içerisinde çeşitli aktörlerin varlık gösterdiği bir harp sahasına dönüşmüştür. Bu harp sahasında başta Rusya ve ABD olmak üzere küresel ve bölgesel aktörler, doğrudan ya da vekilleri üzerinden askeri faaliyetler yürütmektedir. Fransa da bu ülkeler arasında yer almaktadır. Özellikle DEAŞ'ın etkisini arttırmaya başlamasıyla, birçok devlet için olduğu gibi Fransa açısından da acil bir askeri müdahale gerekliliği hissedilmiş ve Fransa da Suriye'de askeri varlık gösteren ülkeler arasına girmiştir. Burada Fransa'nın Suriye dış politikasını anlamak adına, bu ülkenin askeri varlığının incelenmesi elzemdir.

Fransa, DEAŞ karşıtı uluslararası koalisyon gücünün bir parçası olan “*Chammal Operasyonu*” çerçevesinde Irak'ta (19 Eylül 2014'den beri) ve Suriye'de (8 Eylül 2015'ten beri) pek çok askeri harekât gerçekleştirmektedir. DEAŞ'a karşı yürütülen hava operasyonlarının yanında, Iraklı Kürtlere (Peşmerge ve PYD) ve “*ılımlı*” muhalefete yönelik askeri danışma sağlanması ve silahlandırma gibi askeri faaliyetler devam etmektedir.

Tüm bu askeri faaliyetlerin yürütülmesi adına Fransa'nın Suriye sahasında konuşlandığı bir dizi envanter mevcuttur. Rafale savaş uçağı, hava sahası kontrolü yapabilme özelliklerine sahip bir E-3F uçağı, bir adet Atlantik-2 deniz devriye uçağı, bir adet Boeing C-135FR tanker uçağı ve Akdeniz'de hava savunma sistemi taşıyan bir firkateyn aktif haldeki kuvvetler olarak

³² Aaron Stein (2018), “What's the Matter with Manbij? How an Obscure Syrian Town Could Determine the Future of the US-Turkish Alliance and What to Do about It?”, War on the Rocks, 21.05.2018, Erişim Tarihi: 08.01.2022, Erişim Adresi: <https://warontherocks.com/2018/05/whats-the-matter-in-manbij-how-an-obscure-syrian-town-could-determine-the-future-of-the-u-s-turkish-alliance-and-what-to-do-about-it/>.

sayılmaktadır. Ayrıca Fransa'nın Suriye'deki askeri varlığına yönelik gayriresmi kaynaklardan paylaşılmış bilgiler de mevcuttur. 70'den fazla Fransız Özel Kuvvetler personelini kapsayan beş Fransız askeri üssü, Suriye'nin kuzeydoğusunda bulunmaktadır. PYD'nin paravan örgütü SDG'nin desteklenmesine yönelik bu üsler, “*Ayn el-Arab'ın (Kobani) güneyinde bulunan Miştanur Tepesi, Sirrin İlçesi, Ayn İsa Beldesi ve Harab Işk Köyü'ndeki Fransız Lafarge çimento fabrikasında*” bulunmaktadır.³³ Ayrıca Simelka Sınır Kapısı vasıtasıyla Irak'ta bulunan Fransız askerlerinin Suriye'nin kuzeyine intikali gerçekleşmektedir.³⁴

Fransa'nın Suriye'deki askeri üsleri arasında Lafarge çimento fabrikası ise çok özel öneme sahiptir. Zira çimento ve asfalt üretimi yapan ve kendi alanında dünyanın önde gelen şirketlerinden olan Fransız şirket, iç savaş başladıktan sonra Suriye'yi terk eden birçok benzerinin aksine ülkede kalmakta diremiştir. Ancak ülkede ortaya çıkmaya başlayan DEAŞ tehdidi zaman içinde kuzey Suriye'de fabrikası bulunan Lafarge'ı ve şirket çalışanlarını tehdit eder hale gelmiştir. Bu tehdidi bertaraf etmek isteyen şirket yöneticileri, DEAŞ'a 2012-2014 arasında yaklaşık 13 milyon dolar para verip, güvenliklerini sağlamaya çalışmışlardır. Bu para aktarımının 2016'da açığa çıkmasıyla, Fransa'nın DEAŞ terörünün finansmanında rol aldığı ortaya çıkmıştır.³⁵ 2019'da Lafarge'ın teröre destek vererek insanlığa karşı suç işlediği iddiaları üzerine açılan davada, Fransız mahkemelerinin şirketin suçsuz olduğuna karar vermesine rağmen, konu, günümüzde insan hakları örgütlerinin gündeminde olmaya devam etmektedir.³⁶

Lafarge'ın DEAŞ'a verdiği desteğin Fransız hükümetinin kontrolünde gerçekleştiğini kanıtlayan bazı resmi belgeler de ortaya çıkmıştır. Buna göre, DEAŞ'ın Suriye'de alan kazanmaya başladığı 2014'ün ilk aylarında, Lafarge'ın Fransız istihbaratından destek istediğini ortaya koyan belgelere ulaşılmıştır. Belgelerde şirketin faaliyetlerine devam edebilmesi için Suriye'deki “*yerel aktörlerle*” iş birliği yapılması gerektiği ifadelerine yer verilmiştir. Diğer taraftan, teröre verilen desteğin Fransa'nın gündeminde yer edinmesinden sonra açılan davada ifade veren Fransız istihbarat yetkilisi, Lafarge'ın DEAŞ'a çimento

³³ Levent Tok & Selen Temizer (2018), “Fransız askerleri YPG/PKK'yla işbirliği içinde”, *Anadolu Ajansı*, 30.03.2018, Erişim Tarihi: 09.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransiz-askerleri-ypg-pkkyla-isbirligi-icinde/1103907>.

³⁴ A.g.e.

³⁵ ECCHR (2016), “Lafarge in Syria – Accusations of complicity in grave human rights violations”, Erişim Tarihi: 10.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.ecchr.eu/en/case/lafarge-in-syria-accusations-of-complicity-in-grave-human-rights-violations/>.

³⁶ A.g.e.

teslimatı yaptığını ifade etmiştir.³⁷ Buraya kadar anlatılanlara dayanarak, Fransız Devleti'nin Lafarge üzerinden Suriye'deki "yerel aktör" konumundaki DEAŞ ile iş birliği yaptığı ifade edilebilir.

Son olarak, Savunma Bakanlığı'nın resmi raporlarında, Fransa tarafından Suriye ve Irak operasyonlarında seferber edilen asker sayısının 1.100-1.500 arasında olduğu, ayrıca 10 Rafale savaş uçağı ve 4 Caesar zırhlı obüsünün de bulunduğu açıklanmıştır.³⁸ Ayrıca Fransa'nın, gayriresmi olarak, kuzey Suriye'de birden fazla askeri üssü bulunmaktadır. Örneğin, Lafarge'a ait eski bir çimento fabrikası, ABD ve Fransa tarafından askeri üs olarak kullanılmıştır. Bu gelişmiş bir üs olmamakla birlikte, asker naklinin hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi noktasında etkili olmuştur. Bu askeri yayılma sayesinde, Fransa, hem havada, hem de karada askeri operasyonlar gerçekleştirme fırsatı bulmaktadır.³⁹

3. DEAŞ Tehdidi Sonrasında Fransa'nın Suriye Politikası

2018'den sonra DEAŞ tehdidi çoğu ülke için ikinci planda kalırken, Fransa için önemini korumuştur. Zira DEAŞ terörünün zirve yaptığı 2014-2018 arası dönemde örgüt tarafından organize edilen geniş çaplı saldırılara maruz kalan Fransa, her fırsatta DEAŞ tehdidinin ortadan kalkmadığını vurgulamıştır. Bu tehlide karşı terör örgütü PYD'yi müttefik olarak gören Fransa, sınırındaki terör yapılanmasına karşı meşru bir şekilde mücadele eden Türkiye tarafından 9-17 Ekim 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilen Barış Pınarı Harekâtı'na ise karşı çıkmıştır. Bu bağlamda, Fransız Savunma Bakanı Florence Parly, Türkiye'nin müdahalesi sonucunda DEAŞ'ın yeniden güçlenmesinden endişe ettiklerini dile getirerek çelişkili bir tavır sergilemiştir.⁴⁰ Bu çerçevede, DEAŞ sonrası süreçte Fransa'nın Suriye krizindeki karar verici bölgesel aktörlerden Türkiye ile terör örgütü PKK/PYD'nin rolü ve işlevi üzerinde karşı görüşlerde olduğu söylenebilir.

2019'un hemen başında ABD'nin Suriye'deki askerlerini çekeceği yönündeki açıklaması, Fransa'da endişeye neden olan bir başka olay olmuştur. Bu dönemden başlayarak, kendi

³⁷ Anadolu Ajansı (2021), "Anadolu Ajansı, Fransız şirketi Lafarge'ın DEAŞ'ı Fransa istihbaratının bilgisiyle finanse ettiğini kanıtlayan belgelere ulaştı", 07.09.2021, Erişim Tarihi: 11.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aa-fransiz-sirketi-lafarge-in-deas-i-fransa-istihbaratinin-bilgisiyle-finanse-ettilerini-kanitlayan-belgelere-ulasti/2357849>.

³⁸ Ministère des Armes (2018), "Opération Chammal", Erişim Tarihi: 12.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.defense.gouv.fr/operations/operations/irak-syrie>.

³⁹ Florent Saint Victor (2017), "Irak (et Syrie) - L'action des militaires français auprès des unités irakiennes ou kurdes (et syrienne): forces spéciales et équipements", Mars Attaque, 20.01.2017, Erişim Tarihi: 07.01.2022, Erişim Adresi: <http://mars-attaque.blogspot.com/2017/01/irak-syrie-forces-speciales-cos-france-operations.html>.

⁴⁰ Cédric Mas (2019), "After the U.S. Withdrawal, What's Next for France's Military Operations in Syria?" World Politics Review, 22.02.2019, <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/27492/after-the-u-s-withdrawal-what-s-next-for-france-s-military-operations-in-syria>.

askerlerinin de bulunduğu Kuzey Suriye’de Türkiye karşısındaki güç dengesini korumaya çalışan Fransa, Rusya ile iş birliği geliştirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda, 2 Ocak 2019’da Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron arasında gerçekleşen görüşmede üç husus gündeme gelmiştir:⁴¹ DEAŞ ile mücadelenin kararlılıkla sürdürülmesi, PYD’nin korunması ve Dörtlül İstanbul Zirvesi’nde⁴² varılan uzlaşımın desteklenmesi. Rusya, Fransa’nın ilk iki önerisini kabul etmiş, fakat sonuncu öneriyeye sıcak bakmamıştır. Bu görüşmenin Fransa için getirilerinden biri, ABD’nin geri çekilmesi durumunda PYD için bir güvence sağlaması olmuştur.⁴³

Türkiye’nin kendi sınırlarını terör örgütlerini korumak için başlattığı Barış Pınarı Harekâtı’nın ardından iki ülke arasında 19 Kasım 2019’da yapılan görüşmelerde, Fransa, bir kez daha Rusya ile iş birliği için zemin oluşturmaya çalışmıştır. Bu görüşmede, Suriye’de yeni bir düzen kurulması için faaliyetlerine devam eden Anayasa Komitesi’nin önemine dikkat çekilmiş ve ABD’nin geri çekilmesinden sonra Fransa ile Rusya arasındaki askeri iş birliğinin arttırılması üzerinde durulmuştur.⁴⁴ 2018 sonrasında Fransa’nın dış politika tercihlerine bakıldığında; özellikle ABD’nin Suriye’den çekileceğini açıklaması ve Türkiye’nin PYD’ye karşı operasyon düzenlemesi sonrasında, Rusya ile yakınlaşmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu yakınlaşmanın temel amacının terör örgütü PYD’nin korunması için Rusya’nın garantisini almak ve böylece bu örgütün Türkiye karşısında savunmasız kalmasının önüne geçmek olduğunu söylemek mümkündür. Buradan hareketle, Fransa’nın Suriye’de sahadaki başlıca müttefikinin 2018 sonrası dönemde de PYD terör örgütü olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Suriye’de DEAŞ’ın yenilgiye uğratılmasından sonraki süreçte Fransa’nın hedefi, PYD terör örgütünü destekleyerek, ülkede kurulacak yeni düzende yerini almak olmuştur. PYD’nin yeni sistemde güçlü olmasını isteyen Fransa, bu yeni düzen içerisinde Esad rejimine yer olmadığını söylemiştir.⁴⁵ Fransa, Esad rejiminin yaptırımlara maruz bırakılması gerekliliği üzerinde

⁴¹ Igor Delanoë (2019), “France weighs its Syria presence, cooperation with Russia”, *Al-Monitor*, 11.01.2019, <https://www.al-monitor.com/originals/2019/01/russia-france-syria-kurds-turkey.html>.

⁴² 27 Ekim 2018’de Türkiye’nin ev sahipliğinde Fransa, İngiltere, Almanya ve Türkiye bir araya gelmiştir. İstanbul’da gerçekleştirilen Dörtlül Zirve’de, Suriye meselesi, 17 Eylül’de Türkiye ile Rusya arasında imzalanan İdlib Mutabakatı çerçevesinde tartışılmıştır. Rusya’nın İdlib bölgesine yönelik askeri müdahalesinin yeni kitlesel göçlere yol açacağı endişesiyle hareket eden Türkiye, sonuçta İdlib’de sivillerin yerleştirilmesi için güvenli bölgeler oluşturulmasını temin eden mutabakatın ortaya çıkmasına vesile olmuştur. İstanbul Zirvesi’nde ise, adı geçen devletler, Suriye’de ateşkesin sağlanması, sivillerin güvenliğinin temin edilmesi ve yeni süreçte tarafların katılımıyla bir anayasanın oluşturulması yönündeki beklentilerini ifade etmişlerdir.

⁴³ A.g.e.

⁴⁴ Raed Jabr (2019), “Russia, France Agree on Military Coordination in Syria”, *Asharq Al-Awsat*, 19.11.2019, Erişim Tarihi: 14.01.2022, Erişim Adresi: <https://english.aawsat.com/home/article/1998406/russia-france-agree-military-coordination-syria>.

⁴⁵ Margaux Nijkerk (2019), “France’s Role in Syrian Reconstruction, and the Implications for Israel”, *Strategic Assessment*, Ocak 2019, Cilt 21, No: 4, ss. 55-63.

durmuş ve bunu yaparken 2013'te rejim tarafından Doğu Guta'da gerçekleştirilen kimyasal saldırıyı hatırlatmıştır.⁴⁶

Diğer yandan, Fransa, Almanya ile beraber kimyasal saldırılardan sorumlu tutulan Esad ailesi üyelerinden Beşar Esad, Mahir Esad ve saldırıların gerçekleştirilmesi noktasında emir-komuta zinciri içerisinde bulunan askerlerin yargılanması için uluslararası yetki istemiştir.⁴⁷ Fransa'nın Doğu Guta'daki kimyasal saldırılar üzerinden Esad rejimine karşı bir politika benimsemesi göz önüne alındığında, Fransa ile Esad rejimini koruyan Rusya arasındaki iş birliğinin sınırlı düzeyde kalacağını öngörmek mümkündür. Bundan başka, Fransa'nın savaş suçu işleyen Suriyeli üst düzey yöneticileri yargılamak için sorumluluk istemesi, Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'nde veto hakkına sahip olduğu mevcut durumda, zorlu bir hedef olarak değerlendirilebilir.

DEAŞ'ın yenilgiye uğratılmasından sonraki süreçte Fransa ve ABD'nin ilgilendiği bir başka mesele ise SDG'nin güçlendirilmesi olmuştur. Bu noktada Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile SDG'yi meydana getiren terör örgütü PYD arasındaki anlaşmazlık, SDG'nin Suriye hâkimiyetine gölge düşüren bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bu anlaşmazlığın çözümü için, Fransa, SDG ve IKBY liderleri arasında arabuluculuk yapmak üzere 2020 Haziran ayında özel temsilci görevlendirmiştir. Bu özel temsilcinin amacı, 2019 Ekim ayında ABD askerlerinin Suriye'den çıkmasının ardından, bölgede Türkiye tarafından gerçekleştirilmesi muhtemel terör karşıtı operasyonlar karşısında iki Kürt grubun iş birliği yapmasını temin etmek olmuştur.⁴⁸

Sonuç

Fransa'nın Suriye politikasını dün ve bugünün ışığında kronolojik olarak anlamaya çalışan bu makale, nihayetinde bazı sonuçlara ulaşmıştır. Birincisi, Fransa Suriye'de kurmaya çalıştığı sömürge düzeni, gerek yerel halkın mücadelesi, gerekse de uluslararası ilişkilerde meydana gelen değişimler sonucunda başarısız olmuştur. Buna rağmen, Fransa'nın Suriye'ye yönelik ilgisi hiçbir zaman sona ermemiştir. Nitekim Suriye'de etkisini kaybeden Fransa, siyasi olarak bölgeyi bütünüyle terk etmemiş ve Suriye'nin güneydoğusunda bulunan Lübnan, Fransa'nın bölgedeki yeni ileri karakolu halini almıştır.

⁴⁶ Ramadan Nouredine (2021), "Al-Assad Fails to Lift Existing Sanctions—the West Vows More", *Enab Baladi Politics*, 26.03.2021, Erişim Tarihi: 12.01.2022, Erişim Adresi: <https://english.enabbaladi.net/archives/2021/03/al-assad-fails-to-lift-existing-sanctions-the-west-vows-more/>.

⁴⁷ Marlise Simons (2021), "Criminal Inquiries Loom Over al-Assad's Use of Chemical Arms in Syria", *The New York Times*, 02.03.2021, Erişim Tarihi: 15.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.nytimes.com/2021/03/02/world/europe/syria-chemical-weapons-assad.html>.

⁴⁸ a.g.e

İkincisi, 1970’te Suriye’de iktidara gelen Hafız Esad’ın ilişkilerin geleceği için çizdiği umut veren profil, Lübnan iç savaşı ile beraber hayal kırıklığına dönüşmüş ve Fransa-Suriye ilişkileri yeni yüzyılın başına kadar düşük seviyede seyretmiştir. Bu sürecin sonunda, Fransa için tek kazanım Suriye kaynaklı tehdidin bu ülkenin Lübnan’da yenilmesinden sonra azalması olmuştur. Bunun yanında, Fransa tarafından ilişkilerin düzelmesine yönelik ortaya konan hamleler, Suriye’nin yayılmacı politikalarının sekteye uğradığı ölçüde yoğunluk kazanmıştır. Ancak Fransız Devleti ilişkileri toparlamaya karar verdiği noktada Suriye sahasında ABD ve SSCB tarafından domine edilen bir düzen ile karşılaşmıştır. Bunun sonucunda, Fransa’nın Suriye’de artık tek başına faaliyet gösteremeyeceği ortaya çıkmıştır. 2011’de Suriye iç savaşı başladığında da bu durum geçerliliğini korumuştur.

Üçüncüsü, Suriye’de ve Irak’ta DEAŞ’ın alan kazanmaya başlaması ile beraber tüm dünyanın ilgisi bölgeye çekilmiş ve bu kapsamda DEAŞ ile sözde mücadele eden terör örgütü PYD, Batı’nın desteklediği “meşru örgüt” haline gelmiştir. ABD gibi büyük güçlerin aktif destek verdiği PYD terör örgütü sahada öne çıkınca, Fransa da bu örgüte destek çıkmıştır. Bu sayede, Fransa açısından Suriye’deki vekalet savaşlarında Rusya ve İran gibi aktörlerle çatışmaya girmeden çıkarlarını sağlama imkânı doğmuştur.

Dördüncüsü, terör örgütü PYD’nin desteklenmesi ile, Fransa ve ABD sahada yakın iş birliği içerisine girmiştir. Bu iş birliği, 2017’de Fransa’da iktidara gelen Macron döneminde de devam etmiştir. Macron, Cumhurbaşkanı seçilmesinden bu yana, her ne kadar “Pragmatik-Atlantikçi” bir dış politika sürdürmüşse de, Trump yönetimi ile yaşanan anlaşmazlıklar sonucunda, ABD ile arasına mesafe koymaları gerektiğini savunmuştur. Buna karşın, Macron’un bu yeni tavrının Suriye’de Fransa-ABD iş birliğini etkilemeyeceği düşünülmektedir; çünkü Fransa, Suriye konusunda masadaki görüşmeleri ve sahadaki dengeleri tek başına değiştirebilecek güçte değildir.

Öte yandan, ABD’nin önceki Başkanı Donald Trump’ın görev süresinin sonuna doğru Amerikan Ordusu’nun Suriye’den çekilmesine yönelik yaptığı açıklamalar, her halükarda Suriye’deki varlığını korumak isteyen Fransa’nın politikalarında değişim ihtiyacını doğurmuştur. ABD’nin çekilme ihtimalinin ortaya çıkmasından sonra, Fransa’nın, DEAŞ’ın yenilgiye uğratıldığı Suriye’deki varlığının meşru bir sebebi kalmamıştır. Suriye’deki güç mücadelesinden dışlanmak istemeyen Fransa, bu noktadan sonra PYD’ye verdiği desteği sahadaki varlık sebebi olarak kurgulamıştır. Bunu yaparken, DEAŞ tehdidinin nüksetme potansiyeline sahip olduğu iddiasından hareket eden Fransa, ihtiyaç halinde PYD’nin DEAŞ ile mücadele için yeniden sahaya sürülebileceğini savunmuştur. Dolayısıyla, PYD, DEAŞ

sonrası dönemde de Fransa'nın müttefiki olmaya devam etmiştir. Öyle ki, ABD'nin Suriye'den çekildiği bir dönemde terör örgütü PYD'nin güvenliğinin garanti altına alınmasını isteyen Fransa, bunu sağlamak için Rusya ile iş birliği kurma yoluna gitmiştir. Bunun için 2019'un Ocak ve Kasım aylarında Rusya ile iki görüşme gerçekleştirilmiş ve her iki görüşmede PYD'nin "*DEAŞ ile mücadelede*" kullanılmak üzere korunmasında mutabakata varılmıştır. Bu durum, Fransa'nın diğer Batılı ülkeler gibi bir terör örgütüyle (DEAŞ) mücadele adı altında bir başka terör örgütüne (PYD) destek verdiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, Nafeez (2018), “Syria Intervention Plan Fueled by Oil Interests, Not Chemical Weapon Concern”, *The Guardian*, 30.08.2018, Erişim Tarihi: 28.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/environment/earth-insight/2013/aug/30/syria-chemical-attack-war-intervention-oil-gas-energy-pipelines>.
- *Anadolu Ajansı* (2021), “Anadolu Ajansı, Fransız şirketi Lafarge’ın DEAŞ’ı Fransa istihbaratının bilgisiyle finanse ettiğini kanıtlayan belgelere ulaştı”, 07.09.2021, Erişim Tarihi: 11.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aa-fransiz-sirketi-lafarge-in-deas-i-fransa-istihbaratinin-bilgisiyle-finanse-ettigini-kanitlayan-belgelere-ulasti/2357849>.
- Bağlıoğlu, Ahmet (2008), “Lübnan’ın Tarihsel Dokusu ve Yönetim Anlayışındaki Mezhebî Etkiler”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 13, No: 1, ss. 13-36.
- Balanche, Fabrice (2005), “Syrie et Liban: Intégration Régionale ou Dilution”, *Mappemonde*, No: 79 (3-2005), Erişim Tarihi: 28.01.2022, Erişim Adresi: <http://mappemonde-archiv.mgm.fr/num7/articles/art05306.html>.
- Barnavi, Elie & Friedlander, Saul (1985), *La Politique Arabe du Générale de Gaulle*, Geneva: Graduate Institute Publications.
- Bauchard, Denis (2013), “La France et le Printemps Arabe”, *AFRI*, 259-270, 13.01.2013, Erişim Tarihi: 28.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.afri-ct.org/article/la-france-et-le-printemps-arabe/>.
- Bonzon, Ariane (2017), “Comment un philosophe, deux médecins et un aventurier aident discrètement les Kurdes”, *Slate.fr*, 06.10.2017, Erişim Tarihi: 28.01.2022, Erişim Adresi: <http://www.slate.fr/story/152135/mousquetaire-independance-kurde>.
- Boyer, Yves (2011), “Pourquoi il n’y a pas d’intervention en Syrie”, *La Croix*, 01.05.2011, Erişim Tarihi: 28.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.la-croix.com/Actualite/Monde/Pourquoi-n-y-a-t-il-pas-d-intervention-en-Syrie- EP - 2011-05-01-607612>.
- Brustlein, Corentin (2018), “Syrie: les multiples options militaires françaises”, *Libération*, 09.04.2018, Erişim Tarihi: 28.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.ifri.org/fr/espace-media/lifri-medias/syrie-multiples-options-militaires-francaises>.
- Cadeth, Judith (2009), “La Politique Syrienne de la France, de Jacques Chirac à Nicolas Sarkozy”, *Politique Etrangère*, Printemps 2009, ss. 177-188.
- Delanoë, Igor (2019), “France weighs its Syria presence, cooperation with Russia”, *Al-Monitor*, 11.01.2019, <https://www.al-monitor.com/originals/2019/01/russia-france-syria-kurds-turkey.html>.
- Dufourcq, Jean, & Kempf, Olivier (2016), “The Evolution of French Policy in Syria”, *Dirasat*, King Faisal Center For Research and Islamic Studies, Mart 2016, Erişim Tarihi: 01.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.lettrevigie.com/wp-content/uploads/2016/04/The-Evolution-of-Frances-Policy-in-Syria.pdf>.
- Dursunoğlu, Alptekin (2006), “Lübnan Savaşı, Stratejik Hedefleri ve Sonuçları”, *Yakın Doğu Haber*, 15.08.2006, Erişim Tarihi: 02.01.2022, Erişim Adresi: http://www.ydh.com.tr/YD109_lubnan-savasi-stratejik-hedefleri-ve-sonuclari.html.

- Erkmen, Ayşe (2019), “Fransız Manda Yönetimi Altında Suriye’de Yaşananlara Bir Bakış”, *Middle East International Conference on Contemporary Scientific Studies-II*, 12.10.2019, Erişim Tarihi: 15.01.2022, Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/344904060_FRANSIZ_MANDA_YONETIMI_ALTINDAKI_SURIYE%27DE_YASANANLARA_BIR_BAKIS, ss. 213-237.
- Feertchak, Alexis (2017), “Patrice Franceschi : «À Raqqa se joue aussi l’avenir du Kurdistan syrien»”, *Le Figaro*, 08.06.2017, <http://premium.lefigaro.fr/international/2017/06/08/01003-20170608ARTFIG00270-patrice-franceschi-raqqa-se-joue-aussi-l-avenir-du-kurdistan-syrien.php>.
- Fernaini, Carine (2010), “Bilan des relations économiques libano-syriennes”, *Le Commerce du Levant*, 01.02.2010, Erişim Tarihi: 01.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.lecommercedulevant.com/article/17009-bilan-des-relations-conomiques-libano-syriennes>.
- *France 24* (2018), “L’agence turque Anadolu publie une carte des positions militaires françaises en Syrie”, 30.03.2018, Erişim Tarihi: 07.01.2022, Erişim Adresi: <http://www.france24.com/fr/20180330-france-syrie-turquie-agence-anadolu-publie-carte-positions-armee-francaise>.
- Gabiron, Quentin (2018), “La Relation Bilatérale Franco-Syrienne depuis 2000: Ruptures et Continuité à travers le Prisme de la Présidentialisation de la Politique Etrangère Française”, Master « Sécurité et défense », UNIVERSITÉ PANTHÉON-ASSAS – PARIS II, Danışman: Nicolas HAUPAIS, Erişim Tarihi: 15.01.2022, Erişim Adresi: <https://docassas.u-paris2.fr/nuxeo/site/esupversions/c01c878b-2226-40b1-b5f0-15aa82d367ac?inline>.
- Jabr, Raed (2019), “Russia, France Agree on Military Coordination in Syria”, *Asharq Al-Awsat*, 19.11.2019, Erişim Tarihi: 14.01.2022, Erişim Adresi: <https://english.aawsat.com/home/article/1998406/russia-france-agree-military-coordination-syria>.
- Kodaz, Yusuf, (2016), “Bağımsız Suriye için Atılan İlk Adım: Fransa-Suriye Antlaşması ve Türk Kamuoyu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 35, No: 59, ss. 213-237.
- *Le Figaro* (2018), “Syrie: le président français a reçu une délégation de la coalition arabo-kurde”, 29.03.2018, Erişim tarihi: 15.01.2022, Erişim adresi: <http://premium.lefigaro.fr/flash-actu/2018/03/29/97001-20180329FILWWW00395-syrie-le-president-francais-a-recu-une-delegation-de-la-coalition-arabo-kurde-fds.php>.
- Mas, Cédric “After the U.S. Withdrawal, What’s Next for France’s Military Operations in Syria?” *World Politics Review*, 22.02.2019, <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/27492/after-the-u-s-withdrawal-what-s-next-for-france-s-military-operations-in-syria>.
- Mertek, Musab (2013), “AB’nin Suriye Çıkmazı”, SETA, Erişim Tarihi: 06.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.setav.org/abnin-suriye-cikmazi/>.
- Metintaş, Mustafa Yahya (2019), “Suriye Coğrafyasında 1919 - 1921 Döneminde Siyasal ve Sosyal Olaylar ve Türkiye-Fransa İlişkileri”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Haziran 2019, Cilt:4, No:1, ss. 78-112.
- Ministère des Armes (2018), “Opération Chammal”, Erişim Tarihi: 12.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.defense.gouv.fr/operations/operations/irak-syrie>.

- Musaoğlu, Nezih (2008), “Fransa’nın Ortadoğu Politikaları”, içinde (editörler: Kemal İnat & Muhittin Ataman) *Ortadoğu Yıllığı*, Sakarya: Nobel Yayınevi, ss. 483-498.
- Nijkerk, Margaux (2019), “France’s Role in Syrian Reconstruction, and the Implications for Israel”, *Strategic Assessment*, Ocak 2019, Cilt 21, No: 4, ss. 55-63.
- Ramadan, Nouredine (2021), “Al-Assad Fails to Lift Existing Sanctions—the West Vows More”, *Enab Baladi Politics*, 26.03.2021, Erişim Tarihi: 12.01.2022, Erişim Adresi: <https://english.enabbaladi.net/archives/2021/03/al-assad-fails-to-lift-existing-sanctions-the-west-vows-more/>.
- Okur, Mehmet Akif (2009), “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Ocak 2009, ss. 137-156.
- Özen Çınar, Yeşilyurt Nuri (2018), “Fransız Dördüncü Cumhuriyeti’nde Siyasal Yapı ve Dış Politika: Süveyş Krizi’ne Giden Yolda Fransa’nın İsrail Politikası”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Şubat 2018, Cilt17, No:1, ss. 99-126.
- Perrin, Jean-Pierre (2008), “Le dictateur syrien Bachar el-Assad invité officiel au défilé du 14 Juillet”, *Libération*, 11.06.2008, Erişim Tarihi: 03.01.2022, Erişim Adresi: https://www.liberation.fr/planete/2008/06/11/le-dictateur-syrien-bachar-el-assad-invite-officiel-au-defile-du-14-juillet_21147/.
- Rapnouil, Manuel Lafont (2018), “Alone in the desert? How France can lead Europe in the Middle East”, European Council on European Relations, 10.04.2018, Erişim Tarihi: 04.01.2022, Erişim Adresi: <https://ecfr.eu/publication/alone-in-the-desert-how-france-can-lead-europe-in-the-middle-east/>.
- Saint Victor, Florent (2017), “Irak (et Syrie) - L’action des militaires français auprès des unités irakiennes ou kurdes (et syrienne): forces spéciales et équipements”, Mars Ataque, 20.01.2017, Erişim Tarihi: 07.01.2022, Erişim Adresi: <http://mars-attaque.blogspot.com/2017/01/irak-syrie-forces-speciales-cos-france-operations.html>.
- Serbest, Bürkan (2017), “Süveyş Kanalı’nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Ocak 2017, ss. 689-711.
- Simons, Marlise (2021), “Criminal Inquiries Loom Over al-Assad’s Use of Chemical Arms in Syria”, *The New York Times*, 02.03.2021, Erişim Tarihi: 15.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.nytimes.com/2021/03/02/world/europe/syria-chemical-weapons-assad.html>.
- Stein, Aaron (2018), (2018), “What’s the Matter with Manbij? How an Obscure Syrian Town Could Determine the Future of the US-Turkish Alliance and What to Do about It?”, *War on the Rocks*, 21.05.2018, Erişim Tarihi: 08.01.2022, Erişim Adresi: <https://warontherocks.com/2018/05/whats-the-matter-in-manbij-how-an-obscure-syrian-town-could-determine-the-future-of-the-u-s-turkish-alliance-and-what-to-do-about-it/>.
- Tok, Levent, & Temizer, Selen (2018), “Fransız askerleri YPG/PKK’yla işbirliği içinde”, *Anadolu Ajansı*, 30.03.2018, Erişim Tarihi: 09.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransiz-askerleri-ypg-pkkyla-isbirligi-icinde/1103907>.
- Umar, Ömer Osman (2002), “Suriye’de Fransız Emperyalizmi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, No: 1, ss. 297-310.

- Vaïsse, Justin (2017), “Le passé d’un oxymore: le débat français de politique étrangère”, *Esprit*, ss. 76-91.
- Vernet, Daniel (2016). “En Syrie, les Occidentaux ont commis toutes les erreurs possibles”, *Slate.fr*, 15.03.2016, Erişim Tarihi: 05.01.2022, Erişim Adresi: <http://www.slate.fr/story/115397/en-syrie-les-occidentaux-ont-commis-toutes-les-erreurs>.